

Tadbirkor rahbarlar faoliyatini yoritishda iqtisodiy psixologiyaning ahamiyati

A.R.Sobirova

Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tadbirkorlik faoliyatini samaradorligini ta'minlovchi ichki psixologik omillarning konkret ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlarga hamda shaxsdagi ustivor motivatsiya, ustanovkalarga bog'likligini ilmiy metodlar yordamida o'rganish, shu asosda bugungi yoshlardagi tadbirkorlik motivatsiyasining real psixologik mexanizmlarini o'rganishda iqtisodiy psixologiyaning o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: bozor iqtisodiyoti, tadbirkorlik sohasi, erkin va ijodiy mehnat, iqtisodiy manfaatli faoliyat, tadbirkorlik faoliyati, bozor iqtisodiyotiga o'tish, o'rta mulkdorlar sinfi, murakkab iqtisodiy munosabatlar, iqtisodiy psixologiya

The importance of economic psychology in explaining the activities of business leaders

A.R.Sobirova

Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages

Abstract: In this article, the dependence of the internal psychological factors that ensure the effectiveness of entrepreneurial activity on concrete social and psychological conditions and the priority motivation and attitudes of the individual is studied using scientific methods, on the basis of this, the study of economic psychology in the study of the real psychological mechanisms of entrepreneurial motivation among today's youth. rni is talked about.

Keywords: market economy, entrepreneurship, free and creative work, economically beneficial activity, entrepreneurial activity, transition to market economy, middle class of owners, complex economic relations, economic psychology

Respublikamiz davlat mustaqilligiga erishib, bozor iqtisodiyotiga yo'l tutgan davrdan boshlab, tobora ko'proq kishilar foydali tadbirkorlik sohasida tashabbus, omilkorlik va mahorat ko'rsatmokda. Bunday sharoitda o'z-o'zidan aniqki, yoshlar orasida erkin va ijodiy mehnatda yuqori natijalarga erishish uchun zarur bo'lgan iqtisodiy bilimlarga va iqtisodiy manfaatli faoliyatning barcha sohalarida tadbirkorlik faoliyatini egallab olishga intilish kuchayadi.

Bulardan tashqari, xususiy tadbirkorlik va o'rta mulkdorlar sinfi respublikada shakllantirilayotgan fuqarolik jamiyatining asosiy tayanchi hisoblanadi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida o'rta mulkdorlar sinfining vujudga kelishi har doim ham bir me'yorda, qonunlarda ko'zda tutilgan tartibda, odamlarning shaxsiy tashabbuslari va imkoniyatlarini to'la ifoda etgan tarzda amalga oshirilmayapti. Zero, buyuk maqsadlarimizga erishish uchun oqil, ma'rifatli, ayni paytda o'zining o'tmishi, ulug' qadriyatlari, millati bilan faxrlanadigan va kelajakka ishonadigan, mehnatda halollik, shijoat va tashabbuskorlik sifatlarini mujassam etgan yoshlarni tayyorlash dolzgarb vazifa bo'lib qoladi.

Rus olimi professor A.A.Krilovning yozishicha, inson ilk yoshlik davridanoq murakkab iqtisodiy munosabatlar doirasida va ta'sirida bo'ladi. Ilk bolalikdanoq, u oldi-sotti, almashinish munosabatlarida bo'ladi va har doim tanlov asosida ish yuritadi. Hayot insonlarni xarid qilish, yo'qotish, ortirish, ish kuchini tabiiy va notabiiy rag'batlarga almashtirish va bunda foydaliroq, kerakli, samaralisini tanlashga o'rgatadi. Tanlovning natijasi esa - foyda va yo'qotishlar hisoblanadi, taqqoslanadi, qancha sarflangan (kuch, vaqt, qobiliyat, pul) va olingan manfaat (ishlangan haq, foyda), shuningdek o'z ehtiyoji va qiziqishlari uchun sarflangan yo'qotishlarga ham taalluklidir. Oddiy ko'ringani bilan, bu iqtisodiy jarayonlar qiyin, sirli va o'ziga xos ilmiy izlanishni talab etadi.

Iqtisodiyot - bu odamlarning xo'jalik yuritish munosabatlari to'g'risidagi fan bo'lib, u bu munosabatlarning qanchalik rejalashgan, o'ylangan, o'rganilgani raqam va predmetlar tilida bayon etadi, bu munosabatlarda asosiy figura bo'lib esa shaxs qatnashgani uchun ham uning psixologiya bilan hamnafas bo'lish zarurligi yuzaga keldi.

Iqtisodiyot hamda psixologiya fanlarining uyg'unlashuvidan paydo bo'lgan iqtisodiy psixologiyaning predmeti xo'jalik munosabatlarning inson xulqi va bilimlarida namoyon bo'lishini o'rganadi. Yani, u iqtisodiy munosabatlar tizimida inson iqtisodiy axloqining natijalari va fenomenlarini, iqtisodiy faoliyatning mexanizmi va shaxs mentalitetiga aloqador normalar algoritmini, iqtisodni yuksaltirishdagi qarorlar qabul qilish, muammolar yechimidagi ijtimoiy fikrning o'rni kabi omillarni xo'jalikni boshqarish tajribasiga tayanib o'rganadi.

Shunday qilib, A.A.Krilovning ta'rificha, iqtisodiy psixologiya - xo'jalikni boshqaruvchi sub'ekt psixologiyasidir.

Iqtisodiy psixologiya tarixiga nazar tashlasak, iqtisodiy va psixologik qonuniyatlarning asoslanishida bir qator buyuk iqtisodchilar tomonidan o'ziga xos ulush qo'shilganini ko'rishimiz mumkin. Adam Smit (1723-1790) iqtisodiyotning mustaqil fan sifatida shakllanishiga asos solgan, Alfred Marshall (1842-1924) mikroiqtisodiyot nazariyasini, Jon Keyns (1883-1946) makroiqtisodiyot nazariyasining mualliflaridir. Bu olimlar mehnati samarasida «iqtisodchi inson»

nazariyasi vujudga kelib, unga ko'ra, faoliyat maqsadi samarali natija, foyda olishga qaratilgan bo'ladi. Konsepsiyaning alohida xususiyatlaridan biri «iqtisodiy egoizm», maksimal darajadagi shaxsiy foyda olish uchun urinish sanaladi. Shuning uchun «iqtisodchi inson» g'oyasi bir muncha vaqt yangi shakllarni qabul qilgan holda qotib qoldi.

Iqtisodiy psixologiyaning tuzilishiga e'tibor qilar ekanmiz, shuni anglamogimiz kerakki, umumtartibli fanning muammolarga boy va turlichaligidir. G'arbiy Yevropa va amerikaliklar ilmiy izlanishlarida uch yirik bo'lim amaliy iqtisod bilan birga o'rganilgan va ular quyidagilar:

- «*Bozor* (foydalanuvchi psixologiyasi va uy xo'jalikni boshqarish psixologiyasi);
- *Biznes* (tadbirkorning xulqi va psixologik qobiliyati, kelishilgan ish oxiri, murosaga kirishish, raqobat, savdo siri va boshqalar);
- *Munosabat «jamiyat-fuqaro»* (soliq, foyda, inflyatsiya, ishsizlik, siyosiy iqtisodning ommaga ta'siri)».

Olimlarning ta'kidlashicha, iqtisodiy psixologiya predmetidagi asosiy kategoriyalar - iqtisodiy ong, iqtisodiy tafakkur va iqtisodiy xulqdir. Shu ikkala kategoriyaning mutanosibliigi, bir-biriga munosabati va aniq faoliyatda, ishlab chiqarish jarayonlarida namoyon bo'lish xususiyatlarini o'rganish katta amaliy ahamiyatga egadir.

V.Karimovanning yozishicha, iqtisodiy xulq - ishlab chiqarish shart- sharoitlari, vositalari va stimullari ta'sirida namoyon bo'ladigan xatti- harakat va xulq-atvordir. Demak, iqtisodiy xulq iqtisodiy ong va hamda ishlab chiqarish vaziyatlarining shaxs harakatlarida namoyon bo'lishi sifatida qaraladi. Bunda eng avvalo, iqtisodiy motivlar, ya'ni ishlab chiqarish shart-sharoitlaridan va shaxsning ularga munosabatlaridan kelib chiqadigan sababiy munosabatlar tizimi katta rol o'ynaydi.

Iqtisodiy psixologiya o'z ilmiy tadqiqot izlanishlari doirasida aynan iqtisodiy ong va iqtisodiy xulqning u yoki bu sharoitida namoyon bo'lishi, rivojlanishi va inqirozga yuz tutishi qonuniyatlarini o'rganadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bu ikkala iqtisodiy psixologik mexanizm jamiyatda, ijtimoiy mehnat va faoliyat sharoitlarida namoyon bo'lgani uchun ham u sof ma'noda iqtisodiy-psixologik kategoriyadir. Shuning uchun ham iqtisodiy psixologiya o'rganadigan barcha masalalar va muammolar tabiatan va mohiyatan ijtimoiy-psixologikdir.

Shunday qilib, iqtisodiy psixologiyaning o'rganishi mumkin bo'lgan masalalari ko'lami juda keng va barchasi bugungi kunda o'ta dolzarbdir. Bu holat ushbu fanning metodologiyasini mukammal ishlab chiqish va uni kun sayin ortib borayotgan amaliyot ehtiyojlariga buysundirishni taqozo etadi. Tabiiyki, oxirgi o'n yillikda, kommunistik iste'bdod davrida shakllangan metodologiya bugungi fan taraqqiyotiga xizmat qila olmaydi. Zero, ilgarigi mafkura ta'sirida shakllangan ishchi yoki

xodimning bilim, malaka va ko'nikmalari bugungi uzluksiz taraqqiyotimiz talablariga mutlaqo javob bermaydi. Ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun yetarli hisoblangan inson bilim, malaka va ko'nikmalari, bugungi kunda yangidan- yangi sifat va fazilatlarni uygunlashtirishni, inson psixologiyasida zahiraviy, yashirin iqtidorning barcha imkoniyatlaridan to'liq foydalanishni talab qilmokda. Bu fanning insongi, shaxsga munosabatini keskin o'zgartiradi, unga aloqador barcha jarayon va hodisalarga nisbatan ijtimoiy-psixologik qarashlar shakllanishini nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Абрамова Г.С. Сборник задач по социальной психологии и психологии развития: Учеб. пособие для студ. Вузов. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 144 ст.

Абрамов Ю.А., Демин В.Н. 100 великих книг. - М.: Вече, 2000. -480 ст.

Абрамова Г.С., Степанович В.А. Деловые игры: теория и организация - Екатеринбург: Деловая книга, 1999. - 192 ст.

Адизова Т.М. Бошқарув мулоқоти психологияси. - Т.: ТДПУ, 2000. -196.

Бозор иқтисодиёти назарияси ва амалиёти: Олий ўқув юртлари магистрантлари учун дарслик / Ф.С. Гуломов, М.Шарифхўжаевлар тахрири остида / - Т.: Укитувчи, 2000. - 280 б.

Avezov O.R. Psychological relations between family members. Scientific Journal Impact Factor. VOLUME 2 | ISSUE 2. ISSN 2181-1784. SJIF 2022: 5.947 February 2022 www.oriens.uz. P-945-949

Avezov O.R. Mental Status and Behavioral Reactions in Emergency. and Extreme Emergencies AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH. ISSN: 2690-9626 Vol.3, No 1, 2022. <https://www.grnjournals.us/index.php/AJSHR/artisle/view/714>

Avezov O.R. Turli ekstremal vaziyatlarda aholiga psixologik xizmat ko'rsatish amaliyoti. Psixologiya fani va yoshlarning rivojlanishi. //Xalqaro ilmiy–amaliy onlayn konferensiya materiallari// Toshkent, 2020 y. B. 77 -80.

Avezov O.R. Mutaxassislikka kirish. Darslik,"Durdona" nashriyoti, 2021 yil. 243 bet.

Avezov O.R. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. Darslik, " Buxoro viloyati bosmaxonasi" nashriyoti, 2019 yil. 495 bet.

Avezov O.R., SH.R. Barotov, L.YA. Olimov. Psixologiya nazariyasi va tarixi. Darslik. "O'zbekiston faylasuflari jamiyati" nashriyoti. Toshkent. 2019 yil. 492 bet.

Avezov O.R. L.YA. Olimov, A.M. Nazarov. Shaxs psixologiyasi. Darslik. "Durdona" nashriyoti Buxoro. 2019 yil. 340 bet.

Avezov O.R., L.Ya. Olimov. Sosial Psychological Characteristics Of Psychological Defenses Manifested In Adolescents In Extreme Situations.

International journal of scientific & technology research volume 9, issue02, February
2020 p. 2784-2786